

Алла КРИЛОВА
(Мелітополь, Україна)

УДК 930.2:332.64(477.7) «1883/1915»

**Діяльність Селянського земельного банку
в північному Приазов'ї (1883-1915 рр.):
оцінка землі та описово-статистичні документи**

Описово-статистичні документи, які формувалися в процесі оцінки землі, є важливим джерелом дослідження землеволодіння та землекористування на регіональному рівні. В кінці XIX – на початку XX ст. оцінка землеволодіння ініціювалася на державному рівні і здійснювалася системою позикових установ – Товариством взаємної земельної позики і Дворянським та Селянським земельними банками. Основною метою цих робіт було виявлення економічного стану окремих земельних ділянок.

Історію формування та діяльності Селянського банку простежено в ґрунтовній роботі по історії державної банківської системи Н.А. Проскурякової «Земельные банки Российской империи» [11]. Особливо цінним є реконструкція оціночної роботи банківських працівників, умов їх роботи та загальна характеристика документів, які вони створювали. Також досить цікавим є аналіз впливу земельних банків на мобілізацію земельної власності в Російській імперії.

Цікаві дані про купівлю землі селянами і діяльність Селянського банку в Олександрівському повіті, наводяться в «Кратком очерке землевладения и землепользования в Александровском уезде», автор якого – агроном А. Логінов [14]. Певне значення для вивчення загальної аграрної політики держави має стаття М.С. Симонової «Крестьянский поземельный банк в системе общей аграрной политики самодержавия» [64, 471-484]. Значну увагу М.С. Симонова приділила матеріалам Російського державного історичного архіву – фондам Департаменту економії (Ф. 1152) та Селянського банку (Ф. 592). Не залишилися поза увагою автора законодавчі матеріали, а також циркуляри Банку і огляди його діяльності.

Вищезазначені автори висвітлюють окремі, вкрай важливі аспекти діяльності Селянського банку, але робіт присвячених аналізу оціночних документів, створених Селянським банком на території Північного Приазов'я знайдено не було.

У зв'язку із вищезазначеним у даній статті розглянемо особливості діяльності Селянського земельного банку в кінці XIX – на початку XX ст. на території п'яти повітів: Олександрівського, Маріупольського та Бердянського повітів Катеринославської губернії та Бердянського і Мелітопольського повітів Таврійської губернії.

Селянський поземельний банк було створено в 1882 р. [49]. Він функціонував в структурі Міністерства фінансів. В банку для управління існувала своя Рада, що складалася з Керуючого та декількох членів призначених міністром фінансів. Обов'язками Керуючого було завідування всією виконавчою частиною та правильністю діловодства. Рада банку перевіряла та затверджувала оцінювання

маєтків, дозволяла видання позик, випускала закладні листи, призначала продаж закладених маєтків, розглядала прохання про пільги.

В 1889 р. міністр фінансів запропонував уряду для збереження основного напрямку діяльності Дворянського та Селянського банків покласти обов'язок їхнього управління на одну особу. 29 грудня 1889 р. він отримав на це дозвіл. В 1892 р. Рада Селянського банку складалася з товариша управляючого по особовому відділенню, трьох членів Ради Дворянського банку і двох членів Ради Селянського банку [55, 296].

Операції банків на місцях виконували відділення, які склалися з Керуючого та декількох членів. Відділення приймали заяви про видання позик та сповіщали про їхнє затвердження, допомагали продавцям та покупцям під час укладання угод, видавали дозволені позики тощо [49, 219; 50, 264]. Управляючі слідкували за точним виконанням Положення про банк, за правильністю діловодства, призначали штат. Вони контролювали проведення земельних оцінок. У випадку сумнівів відносно якості оцінювання вони могли провести перевірку особисто або через іншого оцінювача [55, 250].

До 1895 р., в перший період діяльності, у відділеннях Селянського банку оцінювачів не було. Збір оціночного матеріалу доручався повітовим земським управам [49, 220]. В його відділеннях посада обов'язкових членів, які повинні були проводити оцінювання маєтків, з'явилася тільки після затвердження статуту 1895 р. [51, 648-649].

Катеринославське відділення Селянського банку було відкрито в 1883, Таврійське – в 1884 р. [16; 17]. В 1896 р. Таврійське відділення через дуже незначну кількість операцій було ліквідоване, а всі справи передали Катеринославському [29, 3]. Самостійну діяльність воно поновило тільки 14 березня 1910 р. [66].

Операції, які проводив Селянський банк, були досить різноманітними. В перший період (1883 – 1895 рр.) діяльність банку була обмежена виданням селянам позик для купівлі землі, але після 1895 р. кількість операцій збільшили. Новий Статут регламентував три основні операції Селянського банку: 1) видання позик на купівлю землі, 2) купівлю землі за рахунок Селянського банку з наступним продажем її селянам, 3) видання позик без допомоги Селянського банку на землі, які селянами вже куплені [51, 642-655].

Крім цього, до операцій Селянського банку можна віднести ще дві – ліквідацію банківської землі та купівлю за свій рахунок маєтків іноземних вихідців.

Що стосується першої, то новий статут банку, затвердив його право тимчасово, на 5 років (до 1 січня 1901 р.), купувати маєтки за свій рахунок [51, 644]. Дію операції неодноразово подовжували. Вона була заборонена тільки з 26 березня 1904 до 14 липня 1905 р., у зв'язку із неспокійною ситуацією у країні [38, 4; 52, 696; 53 313; 54, 125]. У межах прийнятих урядом в 1915 – 1916 роках законів про ліквідацію майна іноземних вихідців, Селянський банк отримав право до 1 січня 1921 р. купувати за свій рахунок їхнє нерухоме майно. Законом 13 грудня 1915 р. Селянському банку було надано пріоритет у покупці подібних земель [48, 84].

Основні правила і методи опису землеволодінь Селянським банком регламентувалися окремими правилами і розпорядженнями та залежали від конкретної позикової операції. Особливості проведення цих операцій зумовлювали форму та кількість описово-статистичних документів (оціночних або перевірочних описів і доповідей), які при цьому створювалися.

Формування описово-статистичних документів, відбувалося в процесі проведення п'яти банківських операцій: 1) видання позик за допомогою банку, 2) видання позик для купівлі землі без допомоги банку, 3) купівлі землі банком за свій рахунок, 4) видання позик на купівлю землі із банківських маєтків, 5) купівлі землі банком під час ліквідації німецького землеволодіння у 1915 – 1917 рр.

У перший період діяльності банку (1883 – 1895 рр.), коли проводилося тільки видання позик на купівлю землі за допомогою банку, оцінку землеволодіння проводила земська управа, і форма оціночних описів не була чіткою. В затверджених 7 квітня 1883 р. «Правилах дійствий Крестьянского банка и его отделений» вона не конкретизувалася [65, 332-333].

Про те, як проводилася оцінка маєтку земською управою, свідчить архівна справа стосовно позики для Єлизаветівського товариства, Веселівської волості. У ній зберігається запит голови Таврійського відділення Селянського банку до голови Мелітопольської повітової земської управи М. Гофмана. В цьому запиті вміщено прохання надіслати якомога повніші дані про ділянку, яка підлягала заставі. Ставилися такі питання: 1) які межі (обриси), 2) на якій відстані, 3) яке велося господарство, 4) чи віддавали ділянку в оренду, 5) які ціни, 6) які ціни в тих місцях, 7) як на цій ділянці розподілена земля, 8) скільки мають селяни-покупці власної чи надільної землі, 9) інші дані. В цій же справі зберігається і відповідь М. Гофмана [1, 17-17зв.].

Після 1895 р. в штаті відділень з'явилися оцінювачі, які самі проводили оцінку земельного майна. Все діловодство, висновки та документи відправляли до Ради банку. Якщо Рада дозволяла позику, то відділення видавало її або відсилало посвідчення про розмір та умови позики [51, 651-655].

12 червня 1896 р. була укладена інструкція, що безпосередньо регулювала правила оцінки земель, які Селянський банк купував за свій рахунок, а також мала значний вплив на оцінку землі під час укладання посередницьких угод. Інструкція була створена на основі тих правил оцінки, які використовували у Дворянському і Акціонерних банках [10, 83-84].

Згідно інструкції купівлю, оцінку та огляд на місці проводили із метою детального опису маєтку та економічних умов найближчого та суміжного до нього району, визначення прибутковості, ціни маєтку та встановлення покупної ціни, яка могла бути надана за маєток [10, 83-84; 62, 11-14об.].

У 1915 р. купівля Селянським банком маєтків за свій рахунок отримала дещо інший зміст. В циркулярі Селянського банку за № 9053 від 29 березня 1916 р. [63, 4], зазначалося, що для оцінювання майна іноземних вихідців потрібно використовувати саме інструкцію 1896 р. [63, 5].

Примусовість продажу зумовила обставини, за яких власник маєтку, найвірогідніше, не складав опис маєтку. Початку справи передувало оголошення у Губернських відомостях про оцінку майна, яке підлягало відчуженню. Потім маєток виставлявся на торги і якщо його купував Селянський банк, то оцінювач, на основі документів та власних спостережень проводив огляд та оцінку маєтку [7, 12зв.-17зв.; 8, 13-19]. При цьому від відділень вимагалось, через часту відсутність планів і актів володіння в описі майна, зазначати округні межі земельної ділянки. Під час продажу декількох маєтків, які належали одній особі, кожний продавався окремо (крім тих, які були разом заставлені в позикових установах) [63, 9].

Циркуляр до відділень від 21 квітня 1916 р. за № 10827 вимагав під час купівлі Селянським банком земель іноземних вихідців долучати до справ, які надсилалися

до Центрального управління, копії оціночних доповідей, журнальних постанов тощо [63, 19].

Купівля Селянським банком земель за свій рахунок та інші операції неодмінно призводили до зосередження в його земельному фонді великих земельних площ. У зв'язку із цим у 1906 – 1916 рр. тривала так звана ліквідація земельного запасу. Фактично, це був перепродаж селянам банківської землі. 19 лютого 1908 р. Комітетом у справах землеустрою затверджено тимчасову інструкцію про обґрунтування та порядок ліквідації земель, які належали Селянському банку. Банківські маєтки розбивалися на ділянки, кожна з яких оцінювалася за правилами інструкції 1896 р., а потім продавалася або здавалася у оренду [15, 39; 1042, 409].

Таким чином, аналіз операцій Селянського банку з точки зору формування в процесі їхнього проведення описово-статистичних документів дає можливість зробити такі висновки. Під час реалізації справи з видання позики, оцінювачем оформлювався оцінний опис [3] та доповідь у справі [5]. Якщо земля купувалася Селянським банком за свій рахунок, то продавець сам складав опис маєтку, підписаний ним або його повіреним [2]. На основі цього опису та власного огляду оцінювач оформлював доповідь у справі про купівлю Селянським банком землі за свій рахунок [2, 9].

Що стосується купівлі Селянським банком маєтків за свій рахунок, то архівні документи фіксують 10 маєтків по Мелітопольському і 1 маєток по Бердянському повіту [59], які було представлено для купівлі Селянським банком за свій рахунок з 1905 до 1907 р. [6]. Із них по Мелітопольському повіту було завершено тільки три справи (маєтки Агаймани, Кашкабаш та Попелак із Орлянськ-Златополем) [6, 48зв.-49; 60; 61]. Опубліковані звіти Селянського банку фіксують продаж в 1901 р. ще трьох маєтків при Домузлі – Фальц-Фейна, Жамговцева та Непеніна [2; 34, 308-309]. Єдина справа по Бердянському повіту була завершена. В 1906 р. Селянський банк придбав землю при с. Емір, Олександрівської волості [6, 1зв.-2; 39, 362].

Стосовно купівлі Селянським банком маєтків в Катеринославській губернії слід зазначити, що опубліковані банківські звіти фіксують купівлю одного маєтку в Олександрівському повіті – А.І. Тихоміровою (1907 р.) і 5 купівель в Бахмутському повіті – Тимчинського (1901), Месарош (1903), Бахмутського, Сипягіної, Шияновой (1906), С.В. Балабанова, В.В. Балабанова (1907) [36; 39; 40; 64].

Значне збільшення кількості справ купівлі Селянським банком маєтків фіксується з 1915 р., що пов'язано із ліквідаційними законами проти іноземних вихідців. За архівними даними процес купівлі було розпочато по 191 маєтку в Мелітопольському і 83 маєтках в Бердянському повітах, але далеко не всі справи купівлі були завершені [6, 1зв.-14, 48зв.-78.].

Найбільш повний список маєтків, куплених банком, датований 1917 р., налічує 110 маєтків іноземних вихідців, 20 маєтків в Бердянському повіті та 90 в Мелітопольському. Архівні та опубліковані матеріали фіксують 10 придбаних маєтків в Олександрівському повіті, 11 в Бахмутському, 4 в Маріупольському [13; 16-48; 62].

На даний час оціночні документи Селянського банку зберігаються у двох архівах – Державному архіві в Автономній республіці та Крим та Російському державному історичному архіві.

У фонді Селянського банку (Держархів АР Крим, Ф.71, Оп.1, Оп.2) актуальні для нашого дослідження справи, можна поділити на групи: а) діловодні (80 справ),

б) справи з видання позик селянам та товариствам в Бердянському та Мелітопольському повітах (1082 справи), в) одна справа з купівлі землі Банком за свій рахунок [2], г) справи по купівлі Банком за свій рахунок маєтків іноземних вихідців (72 справи), д) додатки до справ про купівлю Селянським банком маєтків іноземних вихідців (68 справ), е) справи про господарське завідування маєтками Селянського банку (49 справ).

У справах з видання позик на купівлю землі наявні оціночні описи ділянок [3, 27-31зв.], а також доповіді оцінювачів про огляд та оцінку [4, 21зв-28зв; 5, 27-42зв.].

Серед справ діловодства виділяється «Поуездный реестр дел по покупке именной за счет Крестьянского Поземельного Банка» [6]. Реєстр включає звичайні поміщицькі маєтки і маєтки іноземних вихідців, які підлягали дії ліквідаційних законів 1915 - 16 років по Таврійській губернії. По кожному маєтку фіксувалися: номер по порядку, номер справи, час подачі заяви, власник, місцезнаходження, назва маєтку, кількість землі, час створення і затвердження купчої, час проведення оцінки маєтку, час передачі матеріалів оцінювання до відділення, час прийому маєтку тощо.

Значний масив банківських документів відклався у Російському державному історичному архіві. Фонд Селянського банку (Ф. 592) містить справи про купівлю землі банком за свій рахунок та видання позик одній особі, товариству селян, селянським спілкам та міщанам.

Справи про купівлю землі банком за свій рахунок представлені у такій кількості: 1) 5 справ по Мелітопольському повіту (Оп. 32, Спр. 158-162), 2) 2 справи по Бердянському повіту (Оп. 32, Спр. 13-14), 3) 4 справи по Маріупольському повіту (Оп. 44, Спр. 1002; Оп. 10, Спр. 457-459), 4) 5 справ по Олександрівському повіту (Оп. 10, Спр. 112-116), 5) 23 справи по Бахмутському повіту (Оп. 10, Спр. 216-247; Оп. 39, Спр. 199) [56-58].

Що стосується справ по позикам, то описи Селянського банку вміщують 12 справ по Бердянському і 34 по Мелітопольському повіту (Ф. 592, Оп. 32, Спр. 1 - 12, 124-157), 99 по Бахмутському, 120 по Олександрівському та 15 по Маріупольському повітах (Ф. 592, Оп. 10, Спр. 117-215, 1-111, 442-456).

Звертаючись до питання вірогідності матеріалів банківської оцінки, перш за все треба відзначити великий вплив на якість матеріалів реальних умов та особливостей збирання матеріалу для здійснення оцінки, а також жорстку підпорядкованість виконавців.

Загалом за вірогідністю матеріали державних позикових установ досить близькі до земської статистики. В перший період діяльності Селянського банку оцінка взагалі проводилася земськими урядовцями. З появою своїх оцінювачів у структурі Селянського банку, під час проведення оцінки використовувалися матеріали, зібрані у попередній період.

На повноту та достовірність даних безумовно впливала регламентованість проведення оцінок. У перший період діяльності Банку (1884 – 1895) всі оцінки затверджувалися «зверху» в Раді Банку. В другий (1895 – 1917) – повнота звітів оцінювачів зумовлювалася широкою програмою правил 12 червня 1896 р.

Достовірність банківських оцінок досить цікаво обгрунтувала Н.Р. Темірова. Вона пояснила її відповідальністю власника перед оцінювачем, оцінювача – перед відділенням банку, відділення – перед Радою Банку. Взаємоперевірка документів сприяла зменшенню кількості помилок [67, 92].

Банківську статистику від офіційної та земської вигідно відрізняє саме її призначення. Практична мета оцінки полягала в отриманні даних для точного

опису особливостей господарства з метою визначення можливих меж «реальності» позики під заставу землі. Позиковій установі потрібно було гарантувати реалізацію заставленого майна із мінімальними втратами, у випадку якщо позичальник втратить платоспроможність. Іншими словами, сутність самої позики зумовлювала достатню, практично забезпечену надійність даних, на основі яких формувалися оцінки [12, 24].

На нашу думку, достовірність матеріалів оцінки державних позикових установ може бути дещо сумнівною тільки під час ліквідації земель іноземних вихідців в 1915 – 1917 роках. Упередженість суспільства проти іноземців, які мали досить значні земельні площі і бажання самих власників продати свої землі якомога дорожче призводила до того, що іноземні вихідці часто не погоджувалися із матеріалами оцінки та намагалися її оскаржити [9, 13].

Джерела та література:

1. Державний архів в Автономній Республіці Крим (далі – Держархів АР Крим), Ф. 71, Оп. 1 Спр. 8. О ссуде, испрашиваемой Елизаветскому обществу при с. Елизаветовке Веселовской волости. 1884 г., 281 арк.
2. Держархів АР Крим, Ф. 71, Оп. 1, Спр. 215. Дело о покупке земли за счет собственного капитала Крестьянского поземельного банка у Фальц-Фейна из дачи Домузлы Ивановской волости, Мелитопольского уезда. 1901 г., 84 арк.
3. Держархів АР Крим, Ф. 71, Оп. 1, Спр. 219. Дело о выдаче ссуды Н-Серагозскому товариществу на покупку земли у Кудрявцева Ф.Д. в д. Акимовке Аким волости, Мелитопольского уезда. 1901 г., 122 арк.
4. Держархів АР Крим, Ф. 71, Оп. 1, Спр. 234. Дело о выдаче ссуды Эссенскому товариществу на покупку земли у Эссен С.А. при д. Маячки Балковской волости, Мелитопольского уезда. 1902 г., 93 арк.
5. Держархів АР Крим, Ф. 71, Оп. 1, Спр. 252. Дело Таврического Отделения Крестьянского Поземельного Банка о ссуде, испрашиваемой Акимовским сельским обществом на покупку земли у вдовы генерал-лейтенанта О.И. Макшеевой-Мамоновой при с. Ново-Григорьевке Юзкуйской волости, Мелитопольского уезда. 1903 г., 186 арк.
6. Держархів АР Крим, Ф. 71, Оп. 1, Спр. 2098. Поуездный реестр дел по покупке именных за счет Крестьянского поземельного банка. Б/д, 344 арк.
7. Держархів АР Крим, Ф. 71, Оп. 1, Спр. 2872. Дело о покупке имения Винса при с. Мордвиновка. 1916-1920 гг., 75 арк.
8. Держархів АР Крим, Ф. 71, Оп. 1, Спр. 3267. Дело о выдаче ссуды Новояковлевскому товариществу на покупку земли из имения Крестьянского поземельного банка бывшего владельца Иваненко при хут. Очеретоватом. 1907-1911 г., 165 арк.
9. Держархів АР Крим, Ф. 71, Оп. 1, Спр. 3780. О продаже недвижимого имущества А.И. Дика. 1916 г., 42 арк.
10. Держархів АР Крим, Ф. 377, Оп. 1, Спр. 4938. К сведению и руководству. 1875 г., 210 арк.
11. Держархів АР Крим, Ф. 377, Оп. 1, Спр. 5943. Приговоры и постановления Ново-Тимофеевского, Песчанского и др. обществ о принятии проекта разверстания наделной земли на отрубные и хуторские участки Мелитопольского уезда. 14 марта 1910 – 14 октября 1911 г., 37 арк.
12. Елисеєва Н.В. Статистические публикации Дворянского Банка как источник для изучения помещичьего хозяйства России конца XIX - начала XX века: автореф. дис. на соискание учен. степ. кандидата ист. наук: спец. 07.00.09 «Историография и источниковедение» / Н.В. Елисеєва. – М., 1984. – 16 с.
13. Имения приобретенные Крестьянским поземельным банком и ликвидация их за 1895-1904 гг. – СПб., 1906. – 213 с.
14. Логинов А. Краткий очерк землевладения и землепользования в Александровском уезде / Анатолий Логинов. – Александровск, 1905. – 107 с.
15. Обзор деятельности Крестьянского поземельного банка за 1906-1910 – СПб., 1910. – 1, 116, 82 с.

16. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1883. – СПб., 1884. – 46, 15, 8 с.
17. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1884. – СПб., 1885. – 242 с.
18. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1885. – СПб., 1886. – 349 с.
19. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1886. – СПб., 1887. – 335 с.
20. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1887. – СПб., 1889. – 386 с.
21. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1888. – СПб., 1889. – 310 с.
22. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1889. – СПб., 1890. – 53, 6 с.
23. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1890. – СПб., 1891. – 44, 31 с.
24. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1891. – СПб., 1892. – 269 с.
25. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1892. – СПб., 1893. – 280 с.
26. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1893. – СПб., 1894. – 395 с.
27. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1894. – СПб., 1895. – 401 с.
28. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1895. – СПб., 1896. – 604 с.
29. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1896. – СПб., 1898. – 691 с.
30. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1897. – СПб., 1899. – 222 с.
31. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1898. – СПб., 1899. – 328 с.
32. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1899. – СПб., 1900. – 349 с.
33. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1900. – СПб., 1901. – 478 с.
34. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1901. – СПб., 1902. – 524 с.
35. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1902. – СПб., 1904. – 617 с.
36. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1903. – СПб., 1905. – 573 с.
37. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1904. – СПб., 1906. – 527 с.
38. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1905. – СПб., 1907. – 596 с.
39. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1906. – СПб., 1908. – 5, 113, 485 с.
40. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1907. – СПб., 1909. – 2, 3, 597 с.
41. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1908. – СПб., 1910. – 276 с.
42. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1909. – СПб., 1910. – 285 с.
43. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1910. – СПб., 1911. – 288 с.
44. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1911. – СПб., 1912. – 4, 220, 89 с.
45. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1912. – СПб., 1913. – 4, 183, 83 с.
46. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1913. – СПб., 1914. – 4, 181, 67 с.
47. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1914. – СПб., 1915. – 4, 179, 67 с.
48. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1915. – СПб., 1916. – 4, 179, 65 с.
49. Полное собрание законов Российской Империи (далі – ПСЗРИ) III 894. – 18 мая 1882 г. Высочайше утвержденное Положение о Крестьянском Поземельном Банке. – С. 218-221.
50. ПСЗРИ III 3016. – 3 июня 1885 г. Высочайше утвержденное Положение о Государственном Дворянском Земельном Банке. – С. 263-268.
51. ПСЗРИ III 12195. – 27 ноября 1895 г. – Высочайше утвержденный Устав Крестьянского Поземельного Банка. – С. 642-655.
52. ПСЗРИ III 18797. – 10 июня 1900 г. – О предоставлении Крестьянскому Поземельному Банку продолжать покупку и продажу земель за свой счет. – С. 696.
53. ПСЗРИ III 26578. – 14 июля 1905 г. – Высочайше утвержденное положение Комитета Финансов. – О восстановлении операций Крестьянского Поземельного Банка, ограниченных Высочайше утвержденным, 26 марта 1904 года, положением Комитета Финансов. – С. 605.
54. ПСЗРИ III 34859. – 1 марта 1911 г. Высочайше утвержденный одобренный Государственным Советом и государственною Думою закон. – О предоставлении Крестьянскому Поземельному Банку продолжать покупку и продажу земель за свой счет. – С. 125.
55. Проскуракова Н.А. Земельные банки Российской империи / Наталья Ардалионовна Проскуракова. – М.: РОССПЭН, 2002. – 520 с. – (Серия экономическая история: док-ты, исследования, переводы).
56. Российский государственный исторический архив (далі – РГИА), Ф. 592, Оп. 10. 1884-1917 гг.
57. РГИА, Ф. 592, Оп. 32. 1884-1917 гг.
58. РГИА, Ф. 592, Оп. 39. 1884-1917 гг.

59. РГИА, Ф. 592, Оп. 43, Д. 2321. Бердянский уезд. Дело о покупке Банком имени Музея Севастопольской обороны. 1906 г. 97 л.
60. РГИА, Ф. 592, Оп. 43, Д. 2332. Мелитопольский уезд. Дело о покупке Банком имени Колчанова А.М. 1906-1910 гг. 35 л.
61. РГИА, Ф. 592, Оп. 43, Д. 2334. Мелитопольский уезд. Дело о покупке Банком имени графа Келлер Е.Э. фон Дамниц М.Л. и Г.Л. 1907-1908 гг. 65 л.
62. РГИА, Ф. 1291, Оп. 1, Д. 30. Законодательные материалы к узаконениям 2 февраля и 13 декабря 1915 года о ликвидации немецкого засилья. 1912-1915 гг., 52 л.
63. Сборник циркуляров и распоряжений по Крестьянскому поземельному банку за 1916-1917 гг. – СПб., 1917. – 450 с.
64. Симонова М.С. Крестьянский поземельный банк в системе общей аграрной политики самодержавия (1895 - 3 XI 1905 г.) / М.С. Симонова // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1966 год. – Таллин: Изд-во АН ЭССР, 1971. – С. 471-484.
65. Скоров А.Ф. Сборник узаконений и распоряжений правительства, относящихся до поземельного устройства крестьян всех наименований. Т. 1 / Александр Флегонтович Скоров. – М., 1886. – 1018 с.
66. Список личного состава Государственного Дворянского земельного и Крестьянского поземельного банков исправлено по 1 мая 1915 г. – Пг., 1915. – 2, 278, 17 с.
67. Темірова Н.Р. Документи Херсонського земського банку про поміщицьке землеволодіння Південної України / Н.Р. Темірова // Південна Україна XVIII-XIX століття. – Вип. 6. – Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2001. – С. 92-104 [Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького державного університету].

Алла Крилова (Мелітополь, Україна). Діяльність Селянського земельного банку в Північному Приазов'ї (1883 – 1915 рр.): оцінка землі та описово-статистичні документи

У статті висвітлюються особливості земельної оцінки, яку проводив Селянський земельний банк у Північному Приазов'ї. Також визначаються основні описово-статистичні документи, які формувалися в процесі оцінки землеволодінь, їх достовірність та основні місця збереження на сучасному етапі.

Ключові слова: описово-статистичні джерела, оцінка, Селянський земельний банк, землеволодіння, статистика, Північне Приазов'я.

Алла Крылова (Мелитополь, Украина). Деятельность Крестьянского земельного банка в Северном Приазовье (1883 – 1915 гг.): оценка земли и описательно-статистические документы

В статье раскрываются особенности земельной оценки, которую проводил Крестьянский поземельный банк в Северном Приазовье. Также определены основные описательно-статистические источники, которые формировались в процессе оценки землеуладений, их достоверность и современные места хранения.

Ключевые слова: описательно-статистические источники, оценка, Крестьянский поземельный банк, землеуладение, статистика, Северное Приазовье.

Alla Krylova (Melitopol', Ukraine). Activity of the Peasant land-bank is in North Priazov'e (1883 – 1915): estimation of earth and descriptive-statistical documents

The article provides a study of the features of the landed estimation that was conducted by the Peasant land bank in Northern Priazovie. Basic descriptive-statistical sources that was formed in the process of estimation of landownerships, their authenticity and modern places of storage, are also certain.

Key words: descriptive-statistical sources, estimation, Peasant land bank landownership, statistic, Northern Priazovie